

GINA STOICIU, profesoară titulară în Departamentul de comunicare al Universității din Québec, la Montréal, a trăit și a lucrat în mediul academic timp de 36 de ani, în Canada. Este pasionată de problematicile epocii contemporane: geopolitica imigrației, comunicare internațională și interculturală, identități. Autoarea a ținut cursuri și la Universitatea București.

Dintre cărțile de autor menționăm: *Orientări operaționale în cercetarea comunicării de masă*, *La différence: Comment l'écriture, comment la vivre?*, *Mythes, mythologies politiques et reconstruction identitaire*, *Comment comprendre l'actualité*, *Communication et mise en scène*, *Exilul: Viața în fragmente*.

A semnat capitole de carte în numeroase volume colective apărute la Montréal, Paris și București. A publicat articole în reviste internaționale de prestigiu, precum „International Journal of Communication”, „European Journal of Communication”, „Hermes”. În registru jurnalistic, a publicat articole despre Europa de Est în jurnalul elitei din Québec, „Le devoir” și o serie de cronici despre Societate și cultură, în revista Cultura.ro Figurează, ca titular de rubrică și colaborator, în Antologia revistei „Cultura”, *Principalii actori 2005-2017*, apărută la Muzeul Literaturii Române în 2018.

GINA STOICIU

LUMEA ÎN CARE TRĂIM

Individul contemporan

LIMES
2018

SUMAR

Cutia Pandorei.....	11
Pericolele invizibile	11
Madame Bovary sunt eu!	13
Partea I. INDIVIDUL CONTEMPORAN.....	17
1. Individul contemporan suntem noi.....	19
Cum suntem?	19
Arborele și pădurea.....	22
Identitatea rizom	25
2. Personajul epocii	27
Individul nesigur	27
Individul salvator	30
Individul consumator	31
Rebelul conformist.....	34
Individul numeric.....	36
Individul rentabil.....	37
Percepția timpului	39
Individul grăbit	41
Individul deprimat.....	44
Individul metafizic.....	46
Individul nefericit	49
3. Individul politic	52
Dispozitivul politic	52
Sindromul câștigătorului.....	54
Seismul Trump	56
Șeful populist	59
4. Individul social	62
Ascensorul social	62
Șomerul	64
Autismul bogatului	66
Filantropia.....	69
5. Frici, oboseli, neliniști	72
Casa și acasă	72
Scara oboselilor.....	74
Oboseala fizică.....	76
Burn-out, oboseala din supraactivitate.....	78
Bore-out, oboseala din inactivitate.....	79
Neliniștea grijilor	81
Anxietate și anxioși.....	82
Oboseala emoțională.....	84
Biografia foamei	86
Starea depresivă profundă	87

Oboseala de sine	89
Oboseala compasiunii	92
Bătrânețea – un naufragiu?	93
Nu pot încă, nu pot!	95
Ordinul de plecare	97
Și <i>Regele moare</i>	98
Oboseala existențială	101
6. Identități fluide	104
Femeia și bărbatul	104
Femeia nu e ca bărbatul	104
Bărbatul nu e ca femeia	106
Iubirea?	108
Declarația de iubire	110
Femeia în stereotipe	111
Feminisme	113
O viață anunțată	116
Femeia derutată	118
Femeia în imaginarul mitic	119
Femeia sinteză	121
Îngrijorarea masculină	122
Cuplul	125
Scene de menaj	125
Cuplul, oglinda epocii	126
Divorț și divorțuri	131
Cuplul, o microeconomie?	133
7. Identități flotante	135
Generații	135
Amestecul de genuri	139
Maternitatea pentru altul	140
Filiația, o psihodramă colectivă	142
Memoria incestului	145
Cultura violului	147
Partea a II-a. LUMEA ÎN CARE TRĂIM	151
1. Decorul epocii	153
Neoliberalism și șoc de civilizații	153
Momente supreme ale Istoriei	155
Multiculturalismul, un cal troian	158
Logica de piață și roșia de luptă	161
Economismul ca buletin meteo	163
Multinaționalele: teorema pizzei	164
Consumerism. Piața convingerilor	166
Perisabilul programat	168
Individualismul social	170
Metafora tribală	173

Fanii și trasa muzicală	174
Limbajul epocii	176
Vocabularul epocii	176
Caverna lui Platon: Post-factualul	178
Jurnaliști și relaționiști	181
Diferență și diversitate	182
Universitatea-întreprindere	184
Statul și societatea	187
Statul de austeritate	187
Statul și virtutea	189
Conversația democratică	190
Alerte și lansatori de alertă	192
Utopii concrete	193
Alerte și intelectualii critici	196
Corectitudine politică, cațiune a epocii	196
Oboseala de epocă	198
Declinul sau supunerea Occidentului?	200
Planeta amenințată	202
2. Spiritul epocii	204
Medicalizarea vieții	204
Cu toții bolnavi?	204
Medicalizarea morții	208
Psihologizarea vieții	211
Examinarea de sine	211
Deprimare, nevroze și anxietăți	213
Lupta cu emoțiile	215
Desprinderea de sine	217
Zoo-terapia	219
Tăcerea	220
Terapii și terapii	222
Despre fericire	225
Explozii de violență socială	228
Prostituția, o economie de piață	230
Pretty Woman	230
Felicia este neoliberală	231
Mitologia prostituției	233
Recrutor și patron	235
Și clientul?	236
Patologia prostituției	238
Nelly Arcan	240
Violența relațională	244
Aș fi putut fi în locul lui	244
Cercul vicios al violenței	247
Sociopatul de alături	249

Sindromul de Stockholm.....	250
Sindromul indiferenței.....	252
Tăcerea complice.....	254
Despot și despoței.....	257
Insuportabila ușurătate a ființei.....	258
Turnătorii și democrația.....	259
Cercul virtuos al violenței. Dilema lui Heinz.....	261
3. Instabilitate și anxietate.....	264
Anxietatea numericului.....	264
Numeric cu bune și rele.....	264
Anxietatea automatizării.....	266
Miturile navigației numerice.....	267
Telefonul deștept.....	270
Google, școala și fraudă științifică.....	271
Necropola virtuală.....	272
4. Provocările imigrației.....	276
Străinul, exilatul și imigrantul.....	276
Integrarea.....	278
Șocul necunoscutului.....	279
Sindromul barierelor.....	281
Zebra culturală.....	283
Montréal: imagini, sunete, mirosuri.....	284
Improbabila întoarcere.....	287
Șocuri culturale.....	290
Sindromul de Paris.....	290
Florența. Exaltarea estetică.....	291
Am fost și eu acolo.....	292
Frisonul mistic.....	293
Nevroze religioase.....	295
Nevroza de persecuție.....	298
Secte și psihoze colective.....	300
Teama de terorism.....	303
Acte teroriste.....	303
Violența simbolică.....	304
Jihadistul electronic.....	307
Racolarea de „combatante”.....	308
Convertirea.....	310
Nici vinovați, nici inocenți.....	311
Moartea inocenților.....	317
În loc de concluzie.....	320
Harta și teritoriul.....	320
Normalitatea și oglinda inversată.....	322
Rezumat.....	325

Cutia Pandorei

Pericole invizibile

Pe *Youtube* putem vedea cum, într-o stație de metrou, un tânăr este împins pe o scară rulantă pentru a i se smulge telefonul mobil. Călătorii filmează scena cu telefonul lor deștept și se îndepărtează grăbiți.

Este celebră fotografia jurnalistului Kelvin Coster, recompensată cu premiul Pulitzer. O fetiță africană epuizată de malnutriție, se târăște cu ultimele forțe ca să scape de atacul iminent al unui vultur. De ce jurnalistul a immortalizat scena, dar nu a avut reflexul să salveze victima?

Un fapt divers ne informează că într-o dimineață ca toate celelalte un tată și-a luat copiii în mașina pentru a-i depune la școală și la creșă. A lăsat mai întâi pe cei doi copii mai mari la școală. Cum cel mic era adormit pe bancheta din spate, tatăl l-a lăsat în mașină și s-a oprit la serviciu, pentru că se făceau concedieri. Când și-a amintit de copilașul adormit în mașină, a fost prea târziu. Era o zi de vară și copilul a murit de deshidratare.

Aflăm că, în vara anului 2014, o tânără actriță porno de 22 de ani de la Montréal, a acceptat să fie filmată în timp ce a avut relații sexuale cu 25 de bărbați, unul după altul. În schimbul filmării, producătorul filmului i-a promis actriței o sumă de bani, cu care ea dorea să își facă un implant mamar. Actrița și-a primit banii iar producătorul a pus „performanța” pe un site pornografic. În reacție la acest film, o jurnalistă a publicat o scrisoare deschisă *on line*, în care vorbea de derive morale, invocând etica demnității umane. Scrisoarea a declanșat o furtună de reacții ale internauților, care o criticau pe jurnalistă că nu înțelege morala contractuală.

O companie de pompe funebre din Montréal, își face reclama pe net într-un limbaj strict comercial: „Casa noastră funerară Magnus Poirier are o capacitate de gestiune de 3000 decese pe an. Întreprinderea deține 15% din piața funerară din Montréal. Întreprinderea a afișat în 2015 un profit de 25 de milioane. Curba demografică a deceselor îi permite o creștere de 2% pe an.

Întreprinderea este pregătită să gereze un bazin progresiv de 4500 de clienți pe an; ea este foarte competitivă pe piață. Poziționarea strategică pe piață și cifra de afaceri a permis întreprinderii să-și lărgască progresiv clientela. Întreprinderea afișează o excelență sănătate financiară și oferă servicii dimineața, după-amiaza, seara și noaptea, în funcție de nevoile clienței”.

Când o casă funerară vorbește de clienți, consumatori, produse, piață și cifră de afaceri, limbajul devine grotesc.

Acum știm că un copil este capabil să încarneze răul pur; fraza este extrasă din romanul *Copiii din Liverpool* a lui Hugues Coriveau. Romanul povestește o întâmplare care a zguduit planeta mediatică. În 12 februarie 1993, la Liverpool, doi copii în vârstă de 10 ani, Robert și Joe, sunt acuzați de a fi răpit, într-un Centru comercial, un bebeluș de doi ani și jumătate, James. Răpitorii l-au torturat pe micuțul James, înainte de a-i plasa corpul pe calea ferată, unde a fost sfărtecat de un tren. Citind, devenim martorii unei întâmplări macabre și asistăm neputincioși la o crimă atroce. Cum să înțelegem această violență gratuită, această oroare, aceasta cruzime absolută?

La procesul celor doi copii asasinii, mai mult de 30 de persoane vor defila ca martori, și vor povesti cum au întâlnit acest trio în mișcare, fie în Centrul Comercial, fie circulând toți trei pe stradă, traversând un loc izolat pe lângă o cale ferată. Nimeni nu a dat alarma și nimeni nu a intervenit în desfășurarea teribilei întâmplări. Crima s-a petrecut într-o indiferență generală. Cum de au ajuns acești doi copii de 10 ani să tortureze și să provoace moartea unui micuț de doi ani și jumătate? Să fie acești „copii asasinii” singurii responsabili de actul comis? Autorul ne spune că acești doi copii erau făcuți unul pentru celălalt, prin mizeria lor comună și că erau conform epocii care i-a modelat. Din lectura cărții aflăm ca Robert și Joe au trăit violența în familie și o mizerie cotidiană. Un întreg angrenaj explică cum cei doi au început să practice violența în curtea școlii, apoi pe stradă, unde au atacat persoane în vârstă. Ce este oare mai teribil în această întâmplare, violența celor doi copii de 10 ani, sau indiferența adulților față de ceea ce se petrece în jurul lor?

Cutia Pandorei este cutia cu pericole invizibile care ne pândesc. Ne amintim că Pandora este prima femeie de legendă, un fel de Eva, care din curiozitate vă plonja omenirea într-o viață plină de suferințe. În alte versiuni ale mitului, când deschidem Cutia Pandorei, descoperim amenințările care ne pândesc: boli, războaie, foamete, mizerie, nebulie, vicii, minciuni, orgolii. Răul suprem pe care mitul Pandorei ni-l amintește este teama irațională de pericolele invizibile. Care sunt pericolele invizibile care îl pândesc pe individul contemporan? Cum să privim pe individul contemporan în oglinda epocii?

Madame Bovary sunt eu!

Flaubert spunea în introducerea cărții *Madame Bovary*: Madame Bovary sunt eu. Madame Bovary era creația epocii, un personaj care incarna spiritul epocii. *Individul contemporan* este personajul principal al eseului nostru; el cristalizează tensiunile epocii în care trăim. Individul contemporan, nume generic pentru a vorbi despre noi înșine, este autonom, creativ, flexibil, dar îngrijorat și nemulțumit. Actor și victimă, agresor și agresat, nici liber și nici supus, nici optimist și nici pesimist, spectator și actor, individul contemporan se confruntă cu ritmul rapid al schimbărilor. Suferințele individuale sunt legate de viața socială problematică.

Expresia *lumea în care trăim* se referă la lumea de după anii 1990, o lume a mondializării și neoliberalismului. Lumea în care trăim este dominată de tranzacții financiare și de societăți transcontinentale. Primul gest care se petrece în marile cancelarii ale lumii, la începutul zilei, este consultarea Bursei. Ideologia pieței a devenit veritabila religie politică. Pe plan economic, dominația multinaționalelor produce inegalități între țări și regiuni. Statul devine un client al multinaționalelor, iar gestiunea economiei naționale este dependentă de capitalul financiar. Unii sociologi critici, precum elvețianul Jean Ziegler, evocă un sistem canibal impus de capitalismul mondializat. Un sistem canibal, pentru că el condamnă

la moarte prin foamete; la fiecare 5 secunde un copil moare de foame. Un sistem absurd, pentru că în mod obiectiv producția mondială poate asigura hrana pentru întreaga planetă. Doar că jumătate din bogăția lumii este controlată de 1% din populația lumii.

Lumea în care trăim seamănă cu o comunitate planetară de producție și de consum. Deși în țările din Nordul planetei, numite și societăți dezvoltate, bunăstarea s-a dublat în ultimii 50 de ani și speranța de viață a crescut cu aproape două decenii, individul contemporan resimte incertitudine și instabilitate. Trăim într-o cultură a productivității și rentabilității, dar ne temem pentru locul de muncă. Trăim într-o epocă de pace, dar mișcările de deplasare masivă a populațiilor din Sud către Nord, produc anxietate. Nordul nu poate primi toată mizeria din lume. Islamismul fundamentalist este perceput ca o amenințare pentru stilul de viață occidental. Actele teroriste lovesc pe neașteptate și nu pot fi prevăzute.

Consumăm mult și ceva tot ne lipsește. Accesul la informație este nelimitat, dar o veritabilă mitologie crepusculară alimentează anxietatea în fața noilor tehnologii. Ne-am eliberat de biserică, dar numărul de secte se multiplică. Avem libertăți individuale, dar inegalitățile sociale se amplifică. Suntem liberi, dar trăim un soi de dictatură a emoției. Ne vrem unici și singulari, dar ne simțim însingurați. Consumăm medicamente și terapii, dar ne simțim vulnerabili. Nu mai putem trăi fără apă îmbuteliată, aer condiționat și mașină. O inundație, o secetă sunt cifrate ca pierderi financiare, de parcă natura s-ar abate de la logica randamentului economic.

Femeile au revendicat și obținut o serie de drepturi. Evoluția acestor revendicări s-a făcut în spirală; ea a pornit de la drepturi exterioare – dreptul de vot, drepturi juridice, drepturi economice și drepturi sociale – și a evoluat către drepturi interioare și intime, legate de raporturile cu bărbații. Ne referim la împărțirea sarcinilor casnice, la dreptul la avort, la dreptul la divorț, la dreptul de a decide în legătură cu propriul corp și la denunțarea agresiunilor sexuale. În fața revendicărilor feminismului, îngrijorarea masculină a luat și ea proporții; ca un soi de mecanism de vase comunicante.

Văzută din exterior, epoca se declină cu bani, concurență, performanță, violență socială, publicitate, saturație informațională, comerț, consum, divertisment. Trăită din interior, lumea contemporană este marcată de scepticism și incertitudine. În mod ciudat, cuvintele lui Chateaubriand exprimate în memoriile începute în anii 1809, se potrivesc și stării de spirit a lumii de azi: Într-o societate care se dizolvă și se reconstruiește, încrâncenarea între două genii, șocul trecutului și șocul viitorului, amestecul de moravuri vechi și noi formează o combinație tranzitorie care nu ne permite nici un moment de plictiseală. Pasiunile și caracterele eliberate se manifestă cu o energie care face imposibilă o viață bine reglată.

1. Individul contemporan suntem noi

Cum suntem?

Individul contemporan suntem noi, locuitorii epocii. Facem parte dintr-o serie. Resimțim uraganul mondializării, care delocalizează producția și locurile de muncă. Consumăm produse alimentare, vestimentare și farmaceutice, fabricate și distribuite de multinaționale. Cumpărăm telefoanele mobile și „navigăm” pe aceeași planetă numerică. Femeie sau bărbat, cetățean și alegător, producător și consumator, plătitor de taxe, spectator și actor, agresor și agresat, suntem împreună, aceste „voci încrucișate”, care se mișcă într-o lume fluidă și indiferentă. Autonomi, creativi și responsabili, ne simțim frământați, nemulțumiți. Anxietatea colectivă devine simptom al neputinței de a stăpâni împrejurările.

Omul și lumea, individul și epoca sunt legate precum melcul și casa lui. Fiecare dintre noi este o combinație între ceea ce timpul și spiritul vremii a decis să fim și ceea ce fiecare dintre noi decidem să facem în lumea în care trăim. *Individul contemporan* este un nume generic care desemnează în același timp un personaj empiric, care există și se mișcă în lumea de azi și un concept, o categorie de analiză, care cristalizează profilul omului epocii. Cum suntem în multiplele noastre posturi?

Politicos, dar absent. La origine, politețea era un cod de bune maniere față de Prinț și față de suveran; politicoșul era un fel de curtean care încerca să obțină grații și privilegii la Curte, prin actele lui de politețe. Astăzi, politețea este un cod care permite individului să treacă neobservat. Individul contemporan nu este nepoliticos, dar este mai degrabă absent. Politețea pe care o practicăm nu exprimă atât bunele maniere sau respectul și simpatia pentru celălalt, cât dorința noastră de a-l ține pe celălalt la distanță.

Individul contemporan este *grăbit, agitat și agresiv*. El funcționează cu agende și liste. Își programează ziua, luna, anul.

Ca salariat, este în competiție cu ceilalți. Ca pieton se simte în pericol când traversează strada. Ca șofer, poate reacționa ca o fiară care își apără teritoriul; depășește, claxonează și insultă. Hipnotizat de „mulțimea psihologică”, prin natura ei invizibilă, impulsivă și irascibilă, individul se simte ca „un fir de nisip, într-o dună de nisip, pe care vântul îl spulberă în toate direcțiile”. Ca postac anonim, în fața ecranului de ordinator el poate deveni amenințător, vulgar și violent. Ne simțim mereu alergați. Dar cine ne aleargă?

Individul contemporan este obosit. Anchete recente spun că generația activă de astăzi muncește mai mult decât generația părinților, are mai puțin timp pentru lectură, teatru și muzee. Timpul petrecut în familie se diminuează, iar timpul pentru somn se micșorează. Somnul pare să fie ieșirea din timpul rentabil, în care trebuie să faci mai mult într-un timp mai scurt. Individul contemporan este „în căutarea timpului pierdut”, dar nu acel timp interior, timpul memoriei despre care vorbea Proust. Timpul pierdut este timpul care nu produce bani. De fapt, am pierdut simțul lentoarei, al lirismului. Ne vrem pragmatici și funcționali.

Individul contemporan se izolează. În metro și pe stradă, el vorbește la telefon și se extrage din spațiul fizic în care se află. Cum orarul familiei este decalat, el mănâncă singur în fața unui scaun gol. Masa în solitudine câștigă teren. Când este acompaniat, el pianotează pe telefonul mobil; în limba lui Bill Gates, asta se cheamă *phubbing*. Vedem mereu grupuri de tineri și mai puțini tineri, care stau împreună la o masă, fiecare bransat pe ecranul telefonului personal. Trăim în realități paralele, în lumea realității proxime și în lumea virtuală.

Individul contemporan călătorește, dar el este un turist bransat. În anul 2015 numărul de călători care și-au făcut vacanțele singuri s-a dublat față de 2012. Individul contemporan încearcă experiența unui *egotrip*, nu ca o experiență de solitar, ci ca o experiență de „individ conectat”. Oriunde călătorește, el este

bransat pe rețelele sociale; el rămâne în contact cu cei apropiați, dar și cu „comunitatea de voiajori”. Cu ajutorul unor aplicații pe rețelele sociale (Backpackr, Tripr), el își poate găsi un tovarăș de drum pentru a planifica să facă împreună o parte din traseu.

Turistul plecat singur nu își petrece timpul cu populațiile locale, ci cu alți turiști întâlniți în drum. El face de fapt parte dintr-o comunitate de turiști. Poți să călătorești singur și să-ți faci prieteni de drum. Puțini sunt cei care se instalează pentru o vreme într-o comunitate locală ca să descopere o nouă cultură. În cartea *Cum să voiajezi singură când ești mică, blondă și aventuroasă*, botanista Katia Astafieff evocă un pariu feminist: „Când am anunțat că plec singură câteva săptămâni în America latină, toată lumea halucina în jurul meu, de parcă plecam în Siria, în plin război. Și asta pentru că sunt fată. Dar problema securității în călătorie se pune și pentru băieți, doar că lor nu le spune nimeni că sunt bolnavi dacă pleacă singuri. Să călătorești înseamnă libertate. Și libertatea nu are sex. Poți să călătorești singură și să îți faci prieteni de drum”.

Călătorim asistați nu de jurnalul de călătorie, ci de telefonul deștept, care știe tot și face orice pentru noi.

Obsedat de aparență, individul contemporan își poate transforma corpul într-un adevărat șantier în care își prelucrează pielea (piercing, tatuaje), părul (vopsit în culori schimbătoare), și mușchii (ședințe de gimnastică și musculare). El recurge uneori la chirurgie estetică pentru a întreține o aparență de tânăr, iar obsesia aparenței tinere nu mai este un atribut rezervat femeilor. Cine dintre noi nu se gândește la aparența juvenilă? O mare parte din banii noștri se duc pe această nevoie de a rămâne tineri. Michael Jackson a reinventat pentru noi mitul lui Peter Pan.

Individul contemporan este bântuit de spaimă, de temeri. Ne temem să iubim, ne temem să nu fim părăsiți. Teama de marginalitate socială, teama de necunoscut, teama de privirea celor din jur, teama de boală, ne obosește. Individul contemporan se

percepe ca un fir de nisip antrenat de furtună. Un capitol al eseului referă la oboselele noastre fizice, emoționale sau metafizice.

La modă, dar în uniformă, individul contemporan poartă o îmbrăcăminte unisex, care s-a generalizat. Moda s-a masculinizat. Sigur că moda este un indice de apartenență la o anumită categorie socială, dar nu întâmplător multinaționale ca Zara și H&M, imitând marii creatori, produc haine la modă, în serie de masă. Și cum moda se demodează, cumpăram mai mult și aruncăm mai mult.

Ne putem foarte bine imagina ca individ contemporan. În marile Mall-uri, ne plimbăm și arătăm ca acest personaj politico, absent, consumator impenitent. Cumpăram pentru a umple un vid. Suntem grăbiți și agitați. Și planăm între două lumi, lumea proximală și reală și lumea virtuală a planetei numerice.

Arborele și pădurea

Cum stăm cu identitatea?

Pentru a răspunde la această întrebare vom convoca câteva metafore.

Copacul rămâne o metaforă a condiției umane. El are rădăcini puternice, răsfirate în pământul care îl hrănește și îl fixează. Are crengi răsfirate către cer, către lumină, către furtuni. Și noi oamenii suntem înrădăcinați în trecut și în continuitate. Arborii sunt ființe care se nasc, cresc, suferă și care constituie împreună o societate armonioasă. Fiecare copac are o istorie. El este o ființă vie cu un lung parcurs de viață. El este sămânță, pui de copac, copac tânăr, copac care îmbătrânește, se usucă și moare. În fiecare anotimp al anului, copacul se reînnoiește; și noi oamenii trăim cicluri, anotimpuri și schimbări. În lumea în care trăim, chiar și copacul este considerat un robot biologic, a cărui funcție este să ne furnizeze, nouă, oamenilor, oxigen și lemn pentru mobilă și hârtie.

Arborele trăiește datorită rădăcinilor, omul datorită societății, spune un proverb. În societățile tradiționale relațiile între oameni

sunt fondate pe proximitate, solidaritate, timp lung, răbdare, încredere, cooperare și conciliere; indivizii căută armonia, ordinea și continuitatea. În societățile cu dominantă individualistă, individul se percepe singular și unic. Concurența și rivalitatea fac parte din decorul epocii. Dacă cel care nu se adaptează poate fi exclus ca inapt social, angajatul-martir-al corporației, cel devotat sarcinii și patronului riscă să cunoască epuizarea și deprimarea.

Arborii din pădure trăiesc înconjurați de o mare familie. În *Viața secretă a arborilor*, autorul Peter Wohlleben, silviculter și observator atent al pădurilor, ne spune că, în pădure, copacii funcționează ca o societate armonioasă, fondată pe colaborare și mutualitate; ei se protejează unii pe alții. Ei comunică între ei și construiesc o inteligență colectivă. Pădurea este o mare familie, un clan. Arborii mai bătrâni împart informații cu cei mai tineri și le transmit experiența lor de viață. Arborii, ne spune autorul, pot memora, învăța și transmite informații. Ei își protejează puietii și au grijă de vecinii lor bolnavi sau de bătrâni. Ei se comportă ca niște părinți, ca niște vecini buni, și la nevoie ca infirmieri pentru cei bolnavi. Copacii suferă când sunt răniți, când sunt loviți.

„Dar nu asta spune și teoria evoluției? Că doar cei puternici supraviețuiesc? La auzul acestei întrebări, copacii ar clătină dezaprobat din cap, respectiv din coroană. Starea lor de bine depinde de comunitatea în care se dezvoltă, iar dacă dispar cei mai slabi, atunci și ceilalți au de pierdut. Pădurea nu mai este închisă, soarele sau vânturile sălbatice pot pătrunde până la nivelul solului și pot altera clima umedă și răcoroasă. Chiar și copacii puternici se îmbolnăvesc de câteva ori de-a lungul vieții și, în astfel de momente, au nevoie de ajutorul vecinilor mai slabi. Când aceștia au dispărut atacul unor insecte poate pecetlui și soarta unor giganti”.

Copacii comunică olfactiv, optic și electric, prin intermediul unui tip de celule nervoase aflate la extremitățile rădăcinilor. Ei nu uită experiența trăită. Iar atunci când un copac este agresat, el își avertizează vecinii că se apropie un pericol. Semnalele transmise